

Karczag Ákos

Csíkszentimre műemlékei

Csíkszentimre (Sântimbru) a történelmi Erdély délkeleti sarkában húzódó Alcsíki-medence északi részében, a Déli-Hargita lábánál, Csíkszeredától 11 km-re, délkeletre települt. A község plébániatemploma, és a határban álló Margit-kápolna a Székelyföld egyházi építészetének méltatlanul kevésbé látogatott, igen értékes műemléke. Jelentőségét tekintve a romos Henter-kúria is felsorakozhat majd melléjük, mivel küszöbön áll a megmentése, helyreállítása.

Az 1333–1335-ös pápai tizedjegyzék még nem említi a falut, de ebből nem az következik, hogy a település ez idő tájt még nem létezett. Csak annyi bizonyos, hogy ebben az időben még nem volt egyházas hely (akkoriban feltehetőleg Szentkirályhoz tartozhatott). A települést egy falubeli, Szent-Imrei Márton Gergely kapcsán közvetve említi egy 1552. április 2-án kelt okirat. A falu először az 1567-es 25 dénáros adólistán jelenik meg mint Zent Emreh, ekkor 30 kaput számol; Bedecs tízese (Bedechij) – ma Szentimre része – 26 kapuval külön helységgént szerepel (Bedecs és Szentimre még az 1777-es Első Katonai Felmérésen is külön-külön került feltüntetésre).

Csíkszentimre község elnevezése római katolikus templomáról származtatható, melyet Szent István király fiának, Szent Imre hercegnek a tiszteletére szenteltek. A templom a 14. században épülhetett,

Antal nevű plébánosát 1591-ben említi írott forrás.

Báró Henter Ádám (1714–1781), Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék főbírája 1776–1777-ben újjáépíttette a templomot: „anyagi segélyét is nagy mérvben éreztetvén, gondosan felügyelt a gyönyörű templom építésére ... s így jött létre azon templom, melynek Alcsíkon nincs hasonló mása” – olvasható a Domus História 1868. december 14-én kelt bejegyzésében. A korábbi gótikus templomból maradt fenn a szentély

Csíkszentimre temploma
madártávlatból,
déli nyugat felől
(Fotó: Keserű László)

A templom déli oldala
a kerítőfallal
(Fotó: Karczag Ákos)

A 15. századi táblaképek egyike: a gyermek Jézus imádása (Fotó: Karczag Ákos)

egy része és a templomtorony földszintje, valamint a kerítőfal, de valamennyi erősen átalakítva. A diadalív középső részére festett 1777-es évszám bizonyára az építkezés befejezését és a felszentelés évét jelöli. A jelenlegi barokk stílusú templom tereit, a nyugati karzatos hajót, a sokszögzáródású szentélyt és a sekrestyét fiókos dongaboltozat fedí, míg az északi bejárat és a déli oldalra emelt keresztkápolnát csehsüveg boltozattal látták el.

A templom 35,3 méter magas tornya 1810-ben kapta mostani formáját. Korábbi harangjait az első világháború során elvitték és beolvastották, mai harangjai, melyeket Kovács Balázs plébános öntetett Hönig Frigyes aradi harangöntővel, 1922-ből valók.

A templomhajó, a diadalív és a szentély képe (Fotó: Karczag Ákos)

Az orgonát Boda József készítette 1921-ben. A templom számos régi okmánya eltűnt, amikor Márkos János pap-tanárt, Csíkszentimre lelképásztort az 1848–1849-es szabadságharcban betöltött szerepéért meghurcolták és több hónapi börtönbüntetésre ítélték. Az épületen 1903-ban, 1994-ben és 2005-ben is végeztek renoválási munkákat. (1994-ben, az újrafestés során tüntették el a szentélyben a középkori templom emlékét őrző gótikus bordák nyomait.)

A templom nevezetességei a 15. század végén készült, élénk színvilágú táblaképek, melyek Schongauer rézmetszeteinek felhasználásával készültek. Eredetileg a korábbi gótikus templom nagyméretű, középkori szárnyasoltárának darabjai lehettek, és jeleneteket ábrázolnak Szűz Mária életéből, valamint Jézus Krisztus passiójából. Nagy valószínűséggel a templom újjáépítésének (1676–1677) idején, az új, kora barokk oltár elkészülte után szedték szét a táblaképeket és kerültek a templom padlására. Köpeczi Sebestyén József 1930-ban a templomtoronyban, a haranglábak alatt bukkant rájuk (más elbeszélések szerint a templom padlásán Kovács Béla plébános fedezte fel e műkincseket). Gisella Richter, Brassóban dolgozó szász restaurátor konzerválta a képeket az 1970-es években. A csíkszentimrei Domus Historiában olvasható, hogy a szárnyas oltár részeket sokan igyekeztek maguknak megszerezni: „a Székely Nemzeti Múzeum, Csíki Székely Múzeum, a csíkszeredai főgimnázium régiségtára, a Batthyáneumi régiség múzeum, de az egyházközség féltve őrzi az őseitől reá maradt kedves emlékeket, azt birtokából kiadni nem hajlandó.” A mindkét oldalukon festett táblákat felújításuk után hamarosan felerősítették a szentély két oldalán kialakított, elforgatható vasszerkezetekre, ahol napjainkban is megtekinthetők.

A templom szentélyének középső részén felállított, 1676-ban Henter Ferenc megrendelésére készült, hármas tagolódású főoltár képei még reneszánsz stílusúak; középen Mária és a kis Jézus, kétoldalt Szent Imre és Szent István ábrázolása látható. Az oromzat középső részén Szent Vendelt, a jószágtartó gazdák, pásztorok, juhászok védőszentjét, kétoldalt Szent Katalin és Szent Borbála képét helyezték el. Az oltár kiképzése és hullámlécei már magukon hordozzák a kora barokk oltarművészet tipikusnak mondható díszítési formáit.

Egy másik nevezetessége a templomnak az 1767-ben Stephanus Antal által festett Fogadalmi kép. Ezen az olajfestményen a megfeszített Krisztus látható, felette síró kis angyalokkal, kétoldalt pedig hosszú imádság olvasható, az akkoriban beszélt magyar nyelven. A keresztkápolna falában van elhelyezve Henter Ádám főkirálybíró latin feliratos sírköve, amelyet felesége, Petki Nagy Borbála és fia, Henter Antal állíttatott 1781-ben. A szentély külső falát régen három freskó ékesítette, de az időjárás

viszontagságai miatt ezek teljesen elpusztultak. Szentképekkel pótolták őket, melyek Szent Imrét, Szent Lászlót és Szent Istvánt ábrázolják.

Csíkszentimre fontos és nevezetes egyházi műemléke a falu határában magányosan álló, antiochiai Szent Margit tiszteletére szentelt Margit-kápolna. A község Alszeg elnevezésű délnyugati részétől mintegy 600 méterre, az Olttól nyugatra, az Alsó erdőalja nevű mezőn, a Vermed-patak előreugró teraszán található (tszfm. 656 méter). Akárcsak napjainkban, a középkorban is a falutól elkülönülten állt, a mellette elkanyarodó földút azonban hajdanán jóval nagyobb jelentőséggel bírt, ugyanis Csíkszék és Erdővidék (Magyarhermány) között biztosított összeköttetést.

A nyeregtetős, kis huszártoronnyal ellátott, deszkamennyezetű, támpillérek nélküli épület egyterű, azaz hajója és sokszögzáródású szentélye azonos szélességű és nincsenek diadalívvel elválasztva egymástól. A kápolna két magas és keskeny kő ablakkerete háromszögben végződik. Szemöldökgyámos nyugati kapuja alapján a kápolna létrejöttét korábban a 15–17. századra tették (első fennmaradt írásos említése 1608-ból való). A kápolnát egykor alacsony cinteremfal övezte, ez mára nyomtalanul elpusztult.

A kápolna 1823-ban meglehetősen rossz állapotban volt, ám abban az évben Henter János rendbe hozatta. 1874-ben újabb kijavítására került sor. Az 1910-es évek elején azt jegyezték fel róla, hogy kívülről elhanyagolt; 1913 tavaszán Kovács Balázs plébános újra fedette, huszártornyot rakatott rá, belsejét is javíttatta, lemeszeltette. 1928-ban a Margit-kápolna ismételten „igen rozoga állapotba került. Az oltár mögötti keleti fal mindkét oldalán a plafontól a földig megrepedt.” Ugyanekkor külső és belső fala nagyon lekopott, és az esővíz is befolyt a tetőn keresztül. A második világháború után egy ideig szociális lakásként használták, és az 1950-es évek elején eltűntek egyetlen ékességét, 16. századi szárnyasoltárát. Egykori leírások szerint ennek szárnyképein Szent Erzsébet, Szent Borbála, Szent Ilona, Szent Veronika és Szent Ágnes volt látható. Jelentős méretéből arra lehet következtetni, hogy eredetileg a falu plébánia-templomának korábbi mellékoltára lehetett.

A kápolnát 1970-ben újították fel, a hiányzó ajtót és ablakokat pótolták, a téglapadlót újrarakták. 2013-ban kicserélték az erősen megromlódott cserpeket és javították a villámhárítót is, a mennyezetet pedig bedeszkták.

2012-ben Fehér János falkutatása jelentős építéstörténeti vonatkozásokra mutatott rá: kiderült, hogy a kápolna hajója és a mostani szentély nem egykorú, közöttük habarcsváltással is járó falelválás észlelhető. Fehér azt is megfigyelte, hogy a jelenlegi szentély habarcsa megegyezik a gótikus nyugati kapu utólagos létrehozásakor alkalmazott habarccsal, tisztázódott tehát, hogy a kápolna keleti bővítése és a mai kapu beépítése a 16. században vagy

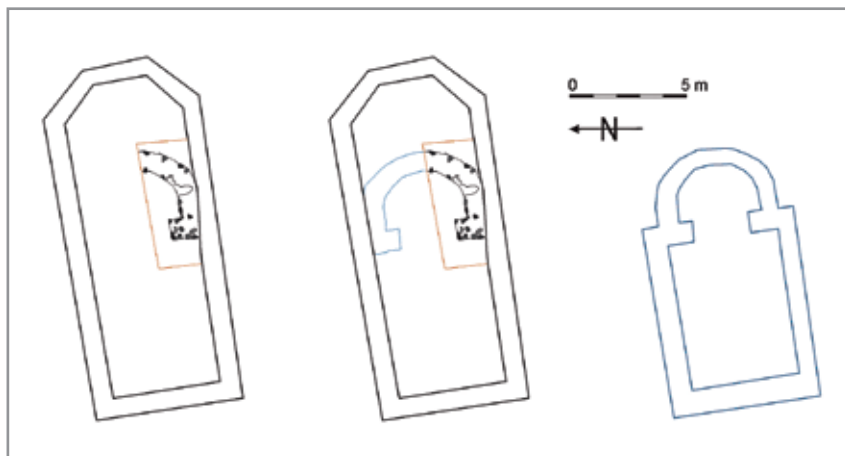
valamivel azután történt. E felfedezés nyomán, 2013 nyarán a Csíki Székely Múzeumból Botár István régész a kápolna belsejében kis felületű kutatószondát nyitott. Leírása szerint „a kápolna déli fala mellett nyitott felületben előkerült a kápolna eredeti félköríves szentély alapfalának déli és keleti fele, illetve beugró diadalíve. Ez alapján a kápolna eredeti külső hossza 10,5 méter körüli volt, a hajó belső hossza 6,3, szélessége 4,6 m, a szentély külső-belső hossza a diadalívtől 2,2, illetve 3 méter volt.” A korai szentély bontásából eredő csekély omladékban többszínűre festett vakolatdarabokra bukkantak, melyek azt bizonyítják, hogy a félköríves szentély falait is többszínű freskó borította. A korabeli járószintet már nem sikerült azonosítani, a kutatás nyomán viszont tisztázódott a kápolna eredeti alaprajza.

A Margit-kápolna a Csíki-medence legkorábbi és legnagyobb felületű freskóit őrzi, melyeket 1957-ben

A Margit-kápolnát a helyi hagyomány szerint Tankó Margit építtette 1661-ben, hálaképpen Szent Margit tiszteletére, mert fiával sikerült elbújniuk a falut földúló tatárok elől az Olt menti nádasban. Ennek a történetnek valós alapja nincs, annyi viszont igaz, hogy az egyházi épület a hajdani Tankó birtok mellett áll. (Fotó: Keserő László)

A 2013-as ásatás során előkerült korábbi szentély és diadalív maradványa (Fotó: Botár István)

A kápolna középkori (jobbra) és mai alaprajza az ásatás eredményei nyomán
(Készítette Botár István)

tárt fel részlegesen Kovács Dénes (a képek konzerválását 2003-ban Kiss Lóránd végezte el). Az északi falon egy 147 cm magas és 343 cm széles felületen a Fájdalmas Krisztus (Vir dolorum) ábrázolása, mellette jobbra pedig az Angyali üdvözlés jelenete tekinthető meg, melyek a 14. század elején a Magyar Királyság több templomában megfigyelhető bizáncias jellegű, de itáliai eredetű (ún. „italobizánci”) stílusban készültek. A Fájdalmas Krisztus ábrázoláson a lehajtott fejű Krisztus látható keresztbe tett kézzel, kétoldalt Szűz Máriával és Szent János apostollal, a háttérben épületekkel és pártázatos várfallal. Az Angyali üdvözlés jelenetének bal oldalán Gábel arkangyal jobbjával áldást oszt, bal kezében liliomos végződésű pálcát tart. Vele szemben Mária, aki kitárt karokkal fogadja őt, mögötte fa magasodik és épületek gazdagítják a háttér.

A déli falon, a nyugati falsaroktól majdnem egy méterre vörös és kék körbe foglalt (40 cm átmérőjű), Krisztus arcát ábrázoló, ikonszerű falfestmény található, mely mintegy 50×50 centiméteres vakolatfelületen készült el. A kápolnában nem került elő több, ehhez hasonló kisebb ábrázolás. Mivel igen közel helyezkedik el a kápolna bejáratához, feltételezhetően az ide belépők számára, védelmező szereppel festhették erre a helyre.

A falképek elemzése és a 2012–2013-as épület régészeti kutatások eredményeinek összegzése nyomán megállapítható, hogy a kápolna a 14. század

elején épült, és feltehetően a 16. században vagy azt követően bővítették, ekkor kapta mai formáját. Egy helyi előkelő család építtethette az Anjou-kor hajnalán, talán temetkezési célból, de ez utóbbi vélekedést csak további ásatások erősíthetnék meg.

Érdemes megemlíteni, hogy a kápolna közelében van Tomaj dombja, ahol a helyi tradíciók szerint a lovasvezér Tomaj Tamás vára állott. A szájhagyomány szerint a falu hajdan az Olton túl, az erdő alatt, a Tomaj-vár körül volt. 1937-ben még megemlékeznek a várról, most nyomai sincsenek.

A falu délkeleti szélén található a napjainkban már romos Henter-kúria, amely a barokk világi építészet egyik jelentős emléke. 1713-ban építtette a székely székek közigazgatásában és Erdély történetében jelentős szerepet játszó, sepsiszentiványi származású Henter család. Feltehetőleg azonban már korábban is állt itt udvarház, amelyre tekintélyes mennyiségű 16–17. századi cseréptöredék és kályhacsempe maradványa utal. Botár István szerint a Henterék a 17. század második felében, ideköltözésükkor egy korábbi udvarház telkét szereztek meg. Ugyanő azt is feltételezi, hogy ez a korábbi épület „valamely helyi, szentimrei előkelő család”, talán az először 1619-ben említett Hadnagy család otthona lehetett (fontos adalék, hogy 1635-ben Henter András a csíkszentimrei Hadnagy Katát vette nőül, alighanem e házasság révén került ide a Henter család).

1764-ben, a madéfalvi vérengzés után Csíkszék megfélemlített főemberei a Henter-kúriában tettek hűségesküt a császárnak. 1878-ban Székely Endre vásárolta meg az épületet, majd az egyházközség tulajdona lett és 1935 után felekezeti iskolaként, valamint művelődési házként működött. 1948-ban államosították, ezt követően a helyi állami gazdaság használta raktárként, és ennek folyamán rohamosan pusztulni kezdett. Az egyházközség 1990 után kapta vissza, néhány évvel később meggombásodott tetőszerkezetét le kellett bontani.

Az épület jelenlegi formáját a 19. század eleji átépítés során kapta. Legkorábbi része a régészeti megfigyelések szerint az északeleti oldalon lehetett.

A déli falon feltárt freskón Krisztus arca tekinthető meg
(Fotó: Karczag Ákos)
jobbra

Az északi falon lévő, nagyméretű diptichon a Fájdalmas Krisztust és az Angyali üdvözlés jelenetét ábrázolja
(Fotó: Keserű László)

A Henterek a kúriát többször átépítették, mely némi alaprajzi szabálytalanságot eredményezett. A téglalap alakú, nyeregtetős, alápincézett udvarház hálósobákból, ebédlőből, konyhából és mellékhelyiségekből állt. Legszebb része az oszlopon nyugvó, nyitott tornác, melynek akantuszlevelekkel és háromszirmú, nyitott virágfüzérekkel díszített, faragott kőoszlopai reneszánsz hatást mutatnak. Oromzatán a Henterek címere – koronán álló, nyakán átlőtt, karmai közt kavicsot tartó daru – ismerhető fel.

A romos kúria 2011-ben a helyi önkormányzat tulajdonába került, ám e jelentős műemlék megmentéséhez sokáig nem gyűlt össze elegendő pályázati pénz. A Regionális Operatív Programban elnyert uniós pénzekből azonban várhatóan 2020 végére ismét régi fényében tündökölhet az épület, és a falu kulturális központjává válhat. Az elképzelések szerint helyreállítják majd a falakat, a tetőzetet és a padlózatot, padlófűtést, villany-, víz- és szennyvízhálózatot szerelnek be, kialakítják a fűtésrendszert, és parkosítják az udvart is. Jó előjelnek számít, hogy a Henter-kúria telkének a 19. század elejéről származó barokk főkapuját 2017-ben renoválták, környezetét rendezték. A kapu felirata – ANNO 1803 – immár jól olvasható, a kapucímer azonban sajnos régen elveszett, csupán a helye szemlélhető meg. 🍷

IRODALOM:

Balogh Jolán: A csíkszentimrei szárnyasoltár. Erdélyi tudósító 22/3. (1943) 39–41.

Jékely Zsombor–Kiss Lóránd: Középkori falképek Erdélyben. Értékmentés a Teleki László Alapítvány támogatásával. Szerk.: Kollár Tibor. Budapest, 2008. 50–59.

Daczó Katalin szerk.: Csíkszentimre öröksége. Csíkszentimre, 2011. 27–28, 152–163.

Botár István: Középkori udvarházak Csíkban I. Kutatási helyzetkép. Csíki Székely Múzeum Évkönyve 9. (2013) 13–15.

Botár István: Középkori kápolnák Csíkban. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem és Régiségtárából 4. (2013) 159.

A Henter-kúria romja a levegőből
(Fotó: Keserű László)

A kúria legnevesebb lakójának, báró Henter Ádámnak sírköve a plébániatemplomban található
(Fotó: Karczag Ákos)

A Henter-kúria 1990-ben
(balra lent)

A kúria telkének főkapuja, melynek helyreállítási munkálatai Kiss Lóránd, Bernád István és Baróti Hunor nevéhez fűződnek
(Fotó: Keserű László)

